

Dvadesetdrugi creski simpozij o Petriću i hrvatskoj filozofskoj baštini

Znanstveni skup *S Petrićem u žarištu: Hrvatski filozofi u europskom kontekstu / With Petrić in Focus: Croatian Philosophers in the European Context*, u sklopu 24. Dana Frane Petrića, Cres, 23–26. rujna 2015.

Hrvoje Jurić i / and Ivica Martinović (ur. / eds), *24. Dani Frane Petrića / 24th Days of Frane Petrić* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2015), 200 pp. Uvod »S Petrićem u žarištu: Hrvatski filozofi u europskom kontekstu / With Petrić in Focus: Croatian Philosophers in the European Context«, pp. 15–18, program na pp. 33–37; dvojezični sažeci na pp. 109–146, adresar izlagača na pp. 155–156.

U sklopu 24. Dana Frane Petrića (20–26. rujna 2015) u Cresu se u organizaciji Hrvatskoga filozofskog društva održao i 22. Petrićev simpozij, drugi put pod naslovom *S Petrićem u žarištu: Hrvatski filozofi u europskom kontekstu* (23–26. rujna 2015).

Digitalna radionica o hrvatskim filozofima

Za samu je srijedu 23. rujna 2015. u večernjim satima organizirana *Digitalna radionica o hrvatskim filozofima*. Izlagači su svoja izlaganja iznijeli pomoću PowerPoint prezentacija.

Bruno Ćurko izložio je temu »Prisutnost Jurja Dragišića u digitaliziranim djelima iz 20. i 21. stoljeća«. O prisutnosti Jurja Dragišića u digitalnom svijetu izlagao je i na prethodnim *Danima Frane Petrića*, a u ovom je izlaganju prikazao završne rezultate svojih pretraživanja koji se odnose na 20. i 21. st. U odabranom razdoblju, naglasio je Ćurko, Dragišić je spomenut u najmanje 74 dostupna djela, pri čemu se uglavnom radi o enciklopedijama, raznim bibliografijama, popisima tiskanih djela i sl. Početak 20. st. oskudijeva djelima u kojima se spominje Dragišić, no kako se približavamo kraju toga stoljeća Dragišić se sve češće spominje, i to, kako je Ćurko uočio, kao značajna osoba u dvama područjima.

Čak 74% dostupnih djela u kojima je Dragišić spomenut, ustanovio je Ćurko, odnosi se na njegovu obranu Reuchlina i zalaganje za očuvanje židovskih knjiga. Kao primjer izdvojio je djelo *The Preservation of Jewish Religious Books in Sixteenth-Century Germany: Johannes Reuchlin's Augenspiegel* (2012) Daniela O'Callaghana. Nadalje, u 18% slučajeva riječ je o Dragišićevoj ange-

lologiji, a iz te je skupine, zbog navoda iz osme knjige Dragišićeva djela *De natura angelica*, izlagač istaknuo izdanje korespondencije Bartolomea Fonzija, *Letters to Friends* (2011), koje je uredio Alessandro Daneloni. Preostalih 8% pronađenih djela kratko referiraju o Dragišićevu životu i djelu.

Zbog zakona o autorskim pravima mnoga su djela iz 20. i 21. st. dostupna djelomično ili fragmentarno, upozorio je Ćurko, te među njima izdvojio knjigu *Scholastic Florence: Moral Psychology in the Quattrocento* (2014) Amosa Edelheita, koja sadržava cijelo poglavlje »A Theory of Will, Human Dignity and Freedom« posvećeno Dragišićevu životu i njegovoj teoriji o slobodnoj volji. Na mreži su dostupne samo stranice iz prvog potpoglavlja u kojem se nalazi prikaz Dragišićeva života, priopćio je Ćurko, a svoje je izlaganje završio mislju da i ovakvi, djelomični pregledi knjiga omogućuju istraživačima da se odluče za nabavu najnovijih izdanja knjiga i članaka o traženom autoru ili djelu.

Marin Martinić Jerčić (Zagreb) izlagao je o »Djelima Pavla Skalića u digitalnim knjižnicama«. Istraživanje je, obavijestio je Martinić Jerčić, provedeno u kolovozu 2015. godine, a tijekom istraživanja pronađena su Skalićeva djela u trima digitalnim knjižnicama: Google Books, Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ) i Österreichische Nationalbibliothek. Na gore navedene digitalne knjižnice upućuju preko svojih poveznica dva mrežna izvora: Projekt Europeana i Bibliografija novolatinskih tekstova na mrežnoj stranici The Philological Museum. U digitalnim se knjižnicama može naići na nekoliko različitih oblika Skalićeva prezimena, ovisno o digitalnoj knjižnici koja knjige bilježi po svojem jeziku, latinskom obliku ili jezičnom podrijetlu otisnute knjige. Skalićeva se djela, uočio je Martinić Jerčić, najčešće mogu pronaći pod »Scalich«, ali i pod drugim zapisima (Paulus Scalichius, Paul Scaliger, Pavao Skalić, Paul Scalich).

Tijekom svojih pretraživanja pronašao je Martinić Jerčić devet Skalićevih djela. Google Books sadrži dva, MDZ osam, a Österreichische Nationalbibliothek dva djela. Među pronađenim knjigama nalaze se sva četiri Skalićeva djela koja imaju filozofsku komponentu: *Occulta occultorum occulta* (1556); *Encyclopaediae, seu Orbis disciplinarum, tam sacrarum quam prophanarum, Epistemon* (1559); *Primi tomi Miscellaneorum, de rerum caussis et successibus* (1570); *Miscellaneorum tomus secundus, sive Catholici Epistemonis, contra quondam corruptam ac depravatam Encyclopaediam Libri XV* (1571).

Denis Karanušić (Šibenik) svoje je izlaganje naslovio »Filozofska djela hrvatskih autora u okviru filološke baze podataka CROALA o hrvatskim latinistima«. Izlagač je prvo istaknuo kako su filološke digitalizirane baze podataka velika pomoć svima koji se bave znanstvenim radom. Iako je njihova temeljna namjena filološko istraživanje tekstova, one se mogu upotrijebiti i u druge istraživačke svrhe. Da bi to oprimirio, Karanušić je posebnu pozornost skrenuo na

filološku digitaliziranu bazu Odsjeka za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, koja je u beta verziji dostupna na mrežnoj stranici <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/> pod nazivom *Croatiae auctores Latini* (CROALA). Ona je rezultat znanstvenog projekta *Digitalizacija hrvatskih latinista* čiji je glavni urednik i voditelj prof. dr. sc. Neven Jovanović. CROALA sadrži 449 pisanih tekstova od 181 hrvatskog autora iz razdoblja od 976. do 1984. godine.

Iz te je baze Karanušić upozorio na šest istaknutih djela koja pripadaju hrvatskoj filozofskoj baštini: 1) početne stranice knjige *De natura angelica* (1499) Jurja Dragišića u transkripciji Nevena Jovanovića; 2) *Speculum astronomicum* (1507) Federika Grisogona prema izdanju Mihaele Girardi-Karšulin, Olge Perić i Tomislava Čepulića; 3) *Zoroaster et eius CCCXX oracula Chaldaica Latine reddita* (1591) Frane Petrića prema izdanju Erne Banić-Pajnić; 4) ep *Philosophiae versibus traditae libri sex* (1747) Benedikta Staya s 11.229 stihova u transkripciji Nevena Jovanovića; 5) ep *Philosophiae recentioris versibus traditae libri decem* (1755, 1760, 1792) Benedikta Staya s 24.209 stihova također u transkripciji Nevena Jovanovića; 6) ep *De Solis ac Lunae defectibus* (1761) Ruđera Boškovića s 5.828 stihova u transkripciji Branimira Glavičića.

Uvodno predavanje Luke Ilića o Vlačićevim polemikama

Skup je u četvrtak 24. rujna 2015. u jutarnjim satima otvorio predsjednik Programskog odbora Ivica Martinović prigodnom pozdravnom riječju, a uvodno predavanje »Philosophical and Theological Polemics of Matthias Flacius Illyricus« (»Filozofsko-teološke polemike Matije Vlačića Ilirika«) održao je Luka Ilić (Ravensburg). Predavač je kronološkim redom prikazao Vlačićeve polemike tj. Vlačićevu uključenost u filozofsko-teološke prijepore 16. st. Započeo je s adijaforističkim prijeporom, u sklopu kojega Vlačić kritizira Philippa Melancthona i one koji su bili uključeni u pregovore o vjerskom kompromisu s Rimokatoličkom crkvom i svjetovnim vladarima, jer su mu ustupci na koje su pristali protestantski pregovarači bili neprihvatljivi. Nadalje u Majorovu prijeporu Vlačić proturječi tvrdnji Georga Majora da su dobra djela nužna za spasenje. Potom se Vlačić sukobljava s Andreasom Osianderom (Osianderov prijepor) oko nauka o opravdanju čovjeka. Također Vlačić se razilazi s Casparom von Schwenckfeldom u vezi s tumačenjem Euharistije te ulogom Biblije i propovijedane riječi. Vlačić se, kako je izložio Luka Ilić, tiskom uključio i u već započetu raspru protiv Theodora Beze, uglavnom usmjerenu na pitanje o naravi Kristove prisutnosti u elementima Gospodinove posljednje večere.

Izlaganje o prijeporima nastavio je Ilić prikazom sinergističkog prijepora, koji je Vlačić vodio s Johannom Pfeffingerom i Victorinom Strigelom oko

pravoga razumijevanja slobode čovjekove volje. Da bi iskorijenio sinergizam i osporio sudjelovanje ljudske volje u spasenju, Vlačić je zauzeo stav da je čovjek posve iskvaren i zao, stoga i nesposoban doprinijeti vlastitu obraćenju, koje se može zbiti »samo milošću« (*sola gratia*). Vlačić je, kako objašnjava Ilić, otišao i korak dalje kad je, oslanjajući se na filozofski pojam supstancije, ustvrdio: »iskonski je grijeh čovjekova supstancija« (*peccatum originale est substantia hominis*). Formulacija je privukla pozornost Vlačićevih teoloških protivnika i izazvala Vlačićev prijemor, odnosno raspru u kojoj se propitivao učinak iskonskog grijeha na čovjekovo biće. Po Ilićevu uvjerenju, upravo niz prijepora u kojima se Vlačić pojavljuje kao središnja figura, otkriva radikalnost Vlačićeve teologije.

Četiri pristupa renesansi

Nakon uvodnog predavanja slijedila je sesija *Četiri pristupa renesansi* koja je započela predavanjem Mihaele Girardi-Karšulin (Zagreb). Svoje je izlaganje »Gučetićev komentar Averoesova djela *De substantia orbis*, Agostino Nifo i pogled prema naprijed« koncipirala odgovorivši na tri pitanja. Girardi-Karšulin prvo se zapitala: Zašto se u renesansi platonovci tako često i intenzivno bave Aristotelom, ili bar aristotelizmom? Zatim je odgovorila na pitanje o ulozi Agostina Nifa: Da li je i na koji je način Agostino Nifo, koji je također napisao i objavio komentar Averoesova djela *De substantia orbis*, utjecao na Gučetića kao komentatora toga Averoesova spisa? I naposljetku je Girardi-Karšulin pokušala odgovoriti na najzahtjevnije pitanje: Da li su Averoesovo djelo *De substantia orbis* ili njegovi renesansni komentari odigrali neku ulogu u nastanku novovjekovne prirodne znanosti, i koju?

Izlaganje »*Mimesis*, Platon i Petrić« Željke Metesi Deronjić (Zagreb) zbog spriječenosti izlagačice pročitala je Vanja Flegar. Metesi Deronjić naglašava kako je u »Disputativnoj dekadi« (1586), drugoj od sedam dekada Petrićeva djela *Della poetica*, Petrić u ekstenzivnoj formi izložio oštru kritiku Aristotelova nauka o pjesništvu kao oponašanju. Odbacivši Aristotelovu definiciju pjesništva Petrić je svoju misao gradio na tezi o pjesništvu kao stvaranju. Argumente u prilog svoga učenja Petrić pronalazi u Platonovoj filozofskoj misli, osobito onoj izloženoj u *Sofistu*. Ali, uočila je autorica Metesi Deronjić, Platon u *Državi* i *Ionu* shvaća pjesništvo kao *mimesis*, a pjesnika kao nezalicu, a te stavove Petrić ne prihvaća koliko god se u izvođenju svojih pjesničkih postavki nerijetko poziva upravo na 'božanskog filozofa'. Stoga Metesi Deronjić smatra da je potpuno opravdano postaviti pitanje: zašto Platon zauzima tako važno mjesto u Petrićevoj pjesničkoj teoriji? Na temelju poredbene analize Platonova

Sofista i Petrićeve *Poetike* autorica je pokazala da je Petrić teorijsko uporište za svoju tezu o pjesništvu kao inventivnoj sposobnosti pronašao u Platonovu razlikovanju ikastičkog i fantastičnog oponašanja te njegovu tematiziranju odnosa bića i ne-bića.

Tomáš Nejeschleba (Olomouc) u zadnji je čas bio službeno spriječen doputovati u Cres pa su sudionici skupa ostali prikraćeni za njegovo izlaganje »Valeriano Magni's Anti-Aristotelianism« (»Antiaristotelizam Valerijana Magnija«), u kojem je nakanio raspraviti i o konvergenciji Petrićevih i Magnijevih gledišta.

Fulvio Šuran (Pula) za svoje je izlaganje izabrao široku temu »Istra i renesansa«, ali se u svom izlaganju ograničio na kulturni utjecaj Mletačke Republike na vrijednu istarsku i dalmatinsku književnost i kulturu renesansnog razdoblja. Šuran pristaje uz tvrdnju da su polemički sukobi između Aristotelovih i Platonovih sljedbenika iznjedrili europski humanizam i renesansu, a u tom se procesu posebno istaknuo filozof Frane Petrić iz grada Cresa.

Predstavljanje knjiga o Matiji Vlačiću Iliriku

U večernjim su satima u četvrtak predstavljene dvije knjige Luke Ilića, povjesničara reformacije, obje o Matiji Vlačiću Iliriku. Prva je knjiga nastala dotjerivanjem magistarskoga rada koji je autor obranio na Vrije Universiteit u Amsterdamu 2004. godine, a druga dotjerivanjem doktorske disertacije *Theologian of Sin and Grace: The Process of Radicalization in The Theology of Matthias Flacius Illyricus*, koju je 2012. obranio na Lutheran Theological Seminary u Philadelphiji (SAD).

Prvu knjigu, naslovljenu *Milost, vjera i grijeh: Teologija Matije Vlačića Ilirika* (Pula, 2014), predstavio je Draženko Tomić. Kako knjiga ima tri poglavlja, predstavljajući je sažeto prikazao njihov sadržaj. Prvo poglavlje prati Vlačićevu biografiju. Drugo poglavlje obrađuje teološke prijepore u kojima je Vlačić sudjelovao – od prvoga sukoba s učiteljem Melanchthonom do posljednjega prijepora, koji je nazvan po Vlačiću, a odnosi se na nauk o iskonskom grijehu. Treće je poglavlje posebno značajno jer u njemu Ilić izlaže Vlačićev nauk o istočnom grijehu od trenutka kad ga je prvi put oblikovao i iznio na javnoj raspravi 1560. te kako je taj nauk razvijao do 1570. godine. Knjiga sadrži 20 stranica bibliografije, 38 primarnih izvora i 147 sekundarnih.

Autor je detaljno opisao prijelomni trenutak u Vlačićevu razumijevanju iskonskoga grijeha: u nastojanjima da iskorijeni sinergizam i njegov naglasak na suradnju čovjekove volje u spasenju, Vlačić je neumorno obrazlagao da čovjekovo obraćenje biva »samo milošću« (*sola gratia*), ali je otišao i korak dalje kad je izjavio da je iskonski grijeh toliko izopačio ljudsko biće da je naš

prvobitni *imago Dei* postao *imago diaboli*. Upravo zbog te teze, naglašava Ilić, Vlačića su drugi istaknuti protestantski teolozi optužili za širenje manihejskog krivovjerja, ali Vlačićevo poimanje iskonskog grijeha, uvjeren je Ilić, nije bilo ništa radikalnije od Lutherova. I drugo, Vlačićev nauk je na svoj način zaživio u kalvinističkom učenju o potpunoj grešnosti ljudske naravi tijekom 17. stoljeća.

Drugu Ilićevu knjigu, naslovljenu *Theologian of Sin and Grace: The Process of Radicalization in the Theology of Matthias Flacius Illyricus* (Göttingen, 2014) predstavio je Ivica Martinović. Knjiga je plod dugogodišnjih autorovih proučavanja i istraživanja, kao disertacija bila je pisana uz mentorsku potporu profesora Timothyja Wengerta, a Irene Dingel, ravnateljica Leibniz-Institut für Europäische Geschichte u Mainzu, prihvatila je da bude objavljena u knjižnom nizu *Abteilung für Abendländische Religionsgeschichte* koji uređuje za uglednog nakladnika Vandenhoeck & Ruprecht. Philadelphia, Gainesville, Göttingen i Mainz – glavne su američke i njemačke postaje Ilićeva istraživačkog itinerera, prvo je podsjetio Martinović. Za temu svoga doktorata o Vlačićevoj teologiji, Ilić je, obavijestio nas je Martinović, odabrao jedan neobrađen pristup: proces radikalizacije u njegovu teološkom mišljenju. Stoga je u uvodu svoje knjige podrobno razjasnio pojam, opisao tijekove i istaknuo glavna obilježja radikalizacijskoga procesa u Vlačića. Po Iliću, proces radikalizacije može se shvatiti tek ako se uz Vlačićeve teološke stavove prouče i njegovi stavovi protiv crkvenih i državnih autoriteta. Kronološko proučavanje toga procesa otkrit će stupnjeviti rast unutar kojeg se Labinjanin kritički odnosio prema odlukama i usmjerenjima vladarā, i to samo zato što su svoje odluke temeljili na teološkim gledištima kojima se on usprotivio. Vlačićevu ‘socijalnu inteligenciju’ Ilić je skicirao ovako: Vlačiću je manjkala bilo kakva spremnost za kompromis u teološkim pitanjima; kad je bio suočen s kritikom i oporbom, nije samo odbijao promijeniti vlastito stajalište, nego je čak zaoštravao svoje teološke formulacije, a to je bio put u crkvenu i teološku marginalizaciju; na nju se nadovezala i politička izolacija, jer je na putu radikalizacije izgubio i ono malo potpore koju je uživao u vladarā, čak je od njih napravio neprijatelje (pp. 25–26).

Da bi pod vidom procesa radikalizacije opisao Vlačićev teološki put, Ilić je, zapaža Martinović, formulirao tri glavna pitanja na koja je htio odgovoriti svojom monografijom o Vlačiću. Prvo, koji su događaji u Vlačićevu osobnom životu i u širem povijesnom kontekstu utjecali na njegove teološke stavove? Drugo, kako na temelju tih nalaza izraditi mapu procesa radikalizacije iz perspektive njegova teološkog djela i njegovih crkvenih zanimanja? I treće, kako je Vlačić koristio osobne i profesionalne mreže koje je izgradio tijekom života?

Ilić je proces radikalizacije Vlačićeve teološke misli periodizirao u četiri faze: prvu predradikalizacijsku i tri jasno odijeljene faze radikalizacije, a te

četiri faze odgovaraju četirima razdobljima Vlačićeve karijere. U skladu s tim uvidom, objasnio je Martinović, strukturirao je Ilić svoju monografiju u četiri poglavlja.

U prvom poglavlju obradio je Vlačićevo odrastanje i obrazovanje u Veneciji, Augsburgu, Baselu, Tübingenu i Wittenbergu te prvu profesuru, profesuru hebrejskoga u Wittenbergu, što je Ilić podjednako karakterizirao kao formativne godine i kao pred-radikalizacijsku fazu (1536–1548).

U drugom poglavlju izložio je Vlačićeve razloge za odlazak u Magdeburg i njegovu obilnu polemičku proizvodnju u gradu pod opsadom, usmjerenu prvo protiv Augsburskoga Interima i Melanchthona, a kasnije protiv Majora, Schwenkfelda i Osiandera. U tom je razdoblju Vlačić također što ostvario što pokrenuo dva svoja crkvenopovijesna projekta: *Catalogus testium veritatis* (1556) i *Ecclesiastica historia* (1559–1574). Magdeburško razdoblje Ilić je ocijenio kao najplodnije razdoblje Vlačićeve spisateljstva i okarakterizirao kao prvu radikalizacijsku fazu (1548–1557) tijekom koje je Vlačić »počeo formulirati svoje teološke pozicije iz perspektive otpora« (p. 230).

U trećem poglavlju Ilić je prikazao razdoblje jenske profesure kao drugu radikalizacijsku fazu Vlačićeve mišljenja (1557–1562). Premda najkraće od četiriju proučavanih razdoblja u Ilićevoj periodizaciji, ono je ključno za konačnu radikalizaciju Vlačićeve teološkoga mišljenja, jer je obilježeno prijeporom s Victorinom Strigelom o naravi iskonskoga grijeha, dok je djelo *Konfutationsbuch*, u kojem je Vlačić izložio ispravni nauk koji bi slijedili svi vjernici u Saskoj, izazvalo kneževu odluku o definitivnom izgonu Labinjanina iz Saske.

U četvrtom, završnom poglavlju svoje monografije Ilić je obradio razdoblje Vlačićeve stalnog prognaništva (1562–1575), redom u gradovima Regensburgu, Antwerpenu, Strassburgu i Frankfurtu. Unatoč teškim okolnostima, Vlačić je kao prognanik objavilo dva svoja voluminozna veledjela: *Clavis Scripturae sacrae* (1567) i *Glossa compendiarium in Novum Testamentum* (1570). To je razdoblje Ilić nazvao trećom i posljednjom radikalizacijsku fazom Vlačićeve mišljenja, u kojoj se Labinjan branio od kritika i uzaludno prizivao na saziv luteranske sinode.

U zaključnom osvrtu na Ilićevo djelo Martinović se složio s Ilićevim zaključkom da pomno istraživanje Vlačićeve teološkoga mišljenja upućuje na »mnogolike Vlačićeve kompetencije u nizu različitih akademskih polja«, pri čem je Ilić istaknuo »znatnu bliskost s filozofijom i klasičnom književnošću«, povezanu sa znanjem jezika (p. 235), a Martinović pridodao povijest, leksikografiju i retoriku.

Filozofska nastava i versifikacija tijekom 18. stoljeća

U petak 25. rujna 2015. u jutarnjim satima održane su dvije sesije. Prva se sesija bavila *Filozofskom nastavom i versifikacijom tijekom 18. stoljeća*. Matija Mato Škrebić (Varaždin) u svom je izlaganju, naslovljenom »Rukopisi zabilježeni rukom kapucina Makarija Varaždina u knjižnici kapucinskog samostana u Varaždinu počevši od 1739.«, obradio tri rukopisa napisana na latinskim jezikom sredinom 18. st. Dva su, priopćio je izlagač, datirana na naslovnici. Prvi rukopis je naslovljen *Cursus philosophicus Aristotelico-Thomisticus in lucem datus a R. P. Eligio Annaniensi Capuc.[ino] conscriptus a V. Fr. Maccario Varasdinensi eiusdem Instituti Studioso*. Zabilješke su to Makarija Varaždina kao studenta s predavanja njegova profesora filozofije Eligija, na učilištu u sastavu štajerske provincije otaca kapucina. Zabilješke obuhvaćaju logiku, fiziku i metafiziku. Na naslovnici je student Makarije zapisao da je predavanja počeo bilježiti u Ptuju 8. listopada 1739, dok je najveći dio pisan u Radkersburgu 1740.

Drugi je rukopis naslovljen *Summa totius cursus theologici tradita a R. P. Jona Murapontano Lectore calamo expressa a V. P. Fratrem Maccario Varasdinensi studente capucino*, a sadrži predavanja iz teologije profesora Jone kako ih je zabilježio njegov student Makarije Varaždinac. Na naslovnici je rukopisa zabilježen datum kada je Makarije počeo slušati i bilježiti predavanja – 18. ožujka 1744, a dovršio u Grazu 1748. Treći je rukopis *Moralia brevi et clara methodo exhibita a P. Placido capucino ad commodiorem usum et utilitatem Confessariorum conscripta a P. Maccario Varasdinensi capucino*. Radi se, kako zaključuje Škrebić, o priručniku za ispovjednike što ga je »kratkim i jasnom metodom izložio otac Placid kapucin«, najvjerojatnije Makarijev profesor moralne teologije. Rukopis nije datiran, ali Škrebić misli da očito potječe s kraja njegova teološkog studija ili s početka njegova svećeničkog djelovanja. Gore prikazana tri rukopisa dosada nisu bila obrađivana, a nije im bila pridijeljena ni signatura.

Knjižnica kapucinskoga samostana u Varaždinu posjeduje i rukopisni katalog *Catalogus alphabeticus librorum Conventus Varasdinensis ab Anno MDCCCLXII.*, prvi katalog te samostanske knjižnice koji je Makarije počeo izrađivati 1762. U tom je katalogu Makarije popisao knjige po strukama te je Škrebić posebno izvijestio o onom odsječku kataloga, koji sadržava popis 39 djela iz filozofije, a naslovljen je »Q. Philosophi«.

Denis Karanušić (Šibenik) u svom je izlaganju obradio »Sadržajne razlike dvaju izdanja prve knjige epa *Philosophiae versibus traditae libri sex* Benedikta Staya iz 1744. i 1747.« Na samom početku izlaganja Karanušić je ukratko opisao književni krug koji se 1730-ih okupljao oko Marina Sorkočevića, a pripadali su mu, uz Benedikta Staya, Marko Bassegli, Antun Sorkočević, Sabo Zama-

gna, Frano Ranjina, Benediktov brat Kristofor Stay, ali i neki drugi. Stay je na nagovor prijatelja obradio Descartesovu filozofiju i fiziku u obliku didaktičkog epa pisanog na latinskom u 6 knjiga. Prvo izdanje epa *Philosophiae versibus traditae libri sex* tiskano je 1744. godine u Veneciji, i to povodom stote obljetnice prvoga izdanja Descartesova djela *Principia philosophiae* (1644). Drugo prošireno izdanje tiskano je u Rimu 1747, a treće koje je istovjetno drugom tiskano je 1749. Drugo je izdanje za 980 stihova prošireno u odnosu na prvo.

Karanušić je prvo naglasio da se u prvoj knjizi, za razliku od pet ostalih, uočava najmanje razlika između prvoga i drugoga izdanja, ali s obzirom na to da Stay u prvoj knjizi izlaže jezgru Descartesove filozofije, smatrao je važnim obraditi upravo te razlike. Te se razlike pojavljuju na tri mjesta, a sastoje se od 95 novih stihova, pri čemu je najvažniji treći umetak s 90 stihova, u kojima Stay metaforičkim dodacima i mnoštvom primjera pokazuje na koji je način duh povezan s tijelom: preko osjetilā, osjetilnih organa i vanjskih uzroka te obrađuje kretanje tijela slijedeći Descartesovo djelo *Principia philosophiae*.

Protestantska sastavnica hrvatske renesansne filozofije

Uz osobito zalaganje Ivica Martinovića, predsjednika Programskog odbora, na ovom je znanstvenom skupu drugi put za redom upriličena sesija *Protestantska sastavnica hrvatske renesansne filozofije*. Otvorio ju je sâm Martinović (Zagreb) izlaganjem, u kojem je pod naslovom »*Praefatio in doctrinam morum Matije Grbića na Sveučilištu u Tübingenu 1544. godine*« obradio filozofsko djelo Matije Grbića, profesora etike na Sveučilištu u Tübingenu od 1544. do smrti 1588. Izlagač je najprije prikazao odluku württemberškog vojvode Ulricha o imenovanju Matije Grbića Ilirika za javnog profesora etike na novoutemeljenom »studiju dobrih umijeća« u Tübingenu, opisao Grbićeve profesorske dužnosti: tumačenje Aristotelovih djela *Nikomahove etike* i *Politike*, a zatim prikazao njegovih pet tiskanih govora koji svi stoje u odnosu prema njegovoj profesorskoj službi.

Dva od tih govora, dokazao je Martinović, sadrže prepoznatljiv filozofski sloj. Prvi govor o Hipokratu, održan uoči imenovanja 1543. na »svečanosti liječničkog zbora«, sadržavao je dodatak *Lex Hippocratis graece cum interpretatione et scholio brevi*, u kojem je Grbić, kako je podrobno opisao Martinović, ponudio svoju slobodnu i modernu verziju Hipokratove zakletve poprativši je napomenom koja se protezala na čitavih 20 stranica knjige. Novom inačicom i komentarom Hipokratove zakletve ostvario je Grbić prvi hrvatski prinos medicinskoj etici, zaključio je Martinović.

Drugi važan doprinos hrvatskoj filozofskoj baštini ostvario je Grbić knjižicom *Oratio de doctrina morum et vitae* (1545), u kojoj je objavio svoj govor

Praefatio in doctrinam morum prigodom otvaranja tibiškog studija u studenom 1544, tj. svoje uvodno predavanje iz etike koje se proteže na 57 stranica. Pri analizi Grbićeva govora Martinović je uočio da Grbić ustraje na tome da etika ima svoj *proprium*, premda ne niječe da i drugi dijelovi filozofije i sva [en]ciklopedija nude određeno znanje o ljudskosti. Oslanjajući se pak na Platona i Aristotela, Grbić potom raspravlja i o političkoj filozofiji, iz koje je Martinović istaknuo temeljnu tezu: »Sva građanska mudrost i mudrost zakona potječe od kreposti i sastoji se od legitimnih pravila koje se odnose na moralno vladanje u službi i [političkom] životu.« (f. D1v) Krenuvši s toga polazišta, novi se profesor etike mogao usredotočiti na poznavanje i uporabu vrline, pri čem je često tražio poveznice s poviješću grčke filozofije. Time je, uvjeren je Martinović, Grbić ostvario važne prinose hrvatskoj filozofskoj baštini prije Vlačićeve logike, Skalićevih tezarija i enciklopedije te Dudićevih rasprava i pisama, prve unutar protestantske sastavnice hrvatske renesansne filozofije.

Natali Hrbud (Zagreb) svoje je izlaganje nasloвила »Prisutnost Ivana Damašćanskog u osmom svesku Vlačićeva projekta *Ecclesiastica historia* (1564)«. Nakon što je podsjetila kako su crkveni naučitelj Ivan Damašćanski (650–750) i njegovo djelo *De fide orthodoxa* imali određeni teološko-filozofski utjecaj na hrvatske renesansne filozofe: Benedikta Kotrulja, Jurja Dragišića, Marka Marulića, Matiju Vlačića Ilirika, Franu Petrića, Pavla Skalića i Nikolu Vitova Gučetića, pošla je od činjenice da se u teološko-filozofskom i povijesnom kontekstu Ivan Damašćanski spominje i obrađuje i u osmom svesku *Magdeburških centurija – Octava Centuria Ecclesiasticae historiae* (1564), čiji je jedan od urednika i pisaca Matija Vlačić Ilirik. U osmom se svesku toga Vlačićeva projekta prikazuje povijesno i doktrinarno stanje Crkve u 8. stoljeću, s time da se najvažnije uputnice na Damašćanskoga nalaze u četvrtom i desetom poglavlju osmoga sveska. U četvrtom je poglavlju obrađen nauk Crkve u 8. stoljeću, a Ivan Damašćanski se navodi na mnogim mjestima uz mnoge teološke probleme, a deseto poglavlje, naslovljeno »De episcoporum et Ecclesiae doctorum vitis«, donosi prikaz života i djela Ivana Damašćanskog, i to s točnijim podacima u usporedbi s drugim hrvatskim renesansnim filozofima (Marulić, Petrić, Skalić).

Hrbud je posebno naglasila da je odabrana tema istraživanja zahtjevna, i to iz dva razloga. Prvo zato što se Ivan Damašćanski spominje na mnogim mjestima osmog sveska *Ecclesiastica historia*, a drugo što ta mjesta zahtijevaju poseban oprez glede autorstva, s obzirom na to da Vlačić nije jedini pisac ovoga djela objavljenog u trinaest svezaka.

Vanja Flegar (Zagreb) izlagala je na temu »Andrija Dudić i *Novum lumen* godine 1572.« Flegar je prvo objasnila kako je pojava nove zvijezde u zviježđu Kasiopeje u studenom 1572. bila značajan događaj u povijesti znanosti zato što je potaknula prirodne filozofe na otvaranje različitih pitanja, a izlagačica

je istaknula dva. Zbog izgleda nove zvijezde bila je preispitivana Aristotelova teorija o kometima, a položaj zvijezde otvorio je pitanje o nepromjenjivosti nebeske sfere. Pošavši od tako opisanoga konteksta, Flegar je u svom izlaganju prikazala stavove koje je o novom svjetlu zauzeo Andrija Dudić (1533–1589) u svojoj korespondenciji s Johannesom Cratoom i Tadeášom Hajekom tijekom 1573. godine.

Srednjovjekovna filozofija i znanost

U subotu 26. rujna 2015. ujutro održane su dvije sesije. Prva sesija *Srednjovjekovna filozofija i znanost* započela je izlaganjem »Jedno čitanje Platonova *Timeja* u 12. stoljeću« Erne Banić-Pajnić (Zagreb). Herman, prvo je upozorila izlagačica, poznaje Platonov dijalog *Timej* iz Kalcidijeva prijevoda s kraja 4. stoljeća. Kalcidije je svoj prijevod popratio i komentarom, a prijevod i komentar odnose se samo na dio *Timeja* (17A–53C). Stoga je Banić-Pajnić postavila pitanje: Koliko Herman u formuliranju temeljnih stavova svoje filozofije u *De essentiis* duguje Kalcidijevu komentaru? Da bi se na to pitanje odgovorilo, valja pomno utvrditi razlike između Kalcidijevih i Hermanovih stavova.

Jedan od interpretativnih putova jest i razjasniti ulogu astrologije i hermetizma u Hermanovoj filozofiji, tj. onih tradicijskih slojeva koje Herman preuzima i razrađuje pod utjecajem arapskih filozofa. Pritom je Erna Banić-Pajnić upozorila da su i arapski filozofi doprinijeli upoznavanju Zapada s hermetičkom tradicijom, čime se ispravlja dosadašnje uvjerenje da je ta tradicija prisutna na Zapadu isključivo zahvaljujući latinskim izvorima. U slojevima Hermanova mišljenja, u kojima su najizrazitiji arapski utjecaji, uvjerenja je izlagačica, potvrđuje se teza Raymonda Klibanskog o kontinuitetu između srednjovjekovnog i renesansnog filozofijskog mišljenja, napose onog platonovskog usmjerenja.

Snježana Paušek-Baždar (Zagreb) izlagala je o »Razlikama u shvaćanju alkemijskog nauka između suvremenikā Daniela Istranina i Petra Bona«. Paušek-Baždar prvo je upozorila da su njihovi pristupi alkemijskom nauku sasvim različiti bilo da se radi o shvaćanju materijalne ili duhovne komponente alkemije.

U poemi *Sulla pietra filosofale (O kamenu mudracā, oko 1320)* Daniel Istranin se u teorijskom pristupu alkemijskom nauku oslanja na tvrdnju »slično proizvodi slično«, pa otuda i »prirodno zlato proizvodi umjetno«. Paušek-Baždar iznosi kako je Istranin smatrao da kamen mudracā sadržava jedan dio prirodnog zlata pa je čak i opisao postupak za njegovu pripremu. U sljedećem je koraku opisao kako se iz kamena mudracā priprema eliksir života. Istranin je duhovnu komponentu iskazao zazivanjem Isusa Krista koji eksperimentatoru daruje potrebnu »poniznost, čistu dušu i savršenu misao«.

U djelu *Pretiosa margarita novella* (*Novi dragocjeni biser*, oko 1330) Bono pak polazi od općeprihvaćene tradicionalne teorije o građi metala iz određenog omjera žive i sumpora. Bono uvodi i jedan svoj izvorni dodatak toj teoriji, kad uvodi dvije vrste sumpora: jedan je sumpor obični ili zemljani, a drugi je fini, suptilni sumpor koji naziva ‘sumporno ulje’ (*oleum sulphuris*). Drugi je sumpor unutarnja toplina ili princip vatre određene tvari. Bono, naglasila je Paušek-Baždar, smatra da je kamen mudracā savršeno pročišćena živa, tzv. ‘filozofska živa’ (*mercurius philosophorum*), koja u sebi sadrži toplinu ili princip vatre. Duhovnu komponentu kamena Bono je iskazao određujući da je kamen u materijalnom, zemaljskom svijetu korespondent Isusu Kristu u duhovnom svijetu. Bono je vjerovao da je kamen ‘eliksir’ materijalnog svijeta, kao što je Isus Krist ‘eliksir’ duhovnog svijeta.

Filozofske tradicije u Hrvatskoj nakon 1847.

Druga sesija *Filozofske tradicije u Hrvatskoj nakon 1847.* započela je izlaganjem »Odnos Mažuranića i Starčevića s motrišta filozofije prava – Tko je autor *Političkih iskrica*?« Pave Barišića (Zagreb/Split). Glavni predmet Barišićeva izlaganja bilo je pitanje o autorstvu zbirke aforizama, koja je pod nazivom *Političke iskrice* tiskana od 10. prosinca 1848. do 20. siječnja 1849. u prvom hrvatskom demokratskom glasilu *Slavenskom Jugu*. Pri svom objavljivanju bili su ti aforizmi potpisani inicijalima A. Z. Prije pola stoljeća Josip Horvat je autorstvo pripisao Ivanu Mažuraniću, a Barišić je mišljenja da su stavovi i izričaji u *Političkim iskricama* bliži Starčeviću nego Mažuraniću diskursu. U daljnjem je izlaganju Barišić izložio razloge koji govore u prilog tome da je Starčević, a ne Mažuranić autor *Političkih iskrica*.

Draženko Tomić (Zagreb) održao je izlaganje pod naslovom »Kvirin Vasilj o ljepoti i umjetnosti«. U njemu je obradio estetičke nazore franjevca Kvirina Vasilja (Međugorje, 1917. – Chicago, 2006), kako su oni prikazani u njegovoj knjizi *Ljepota i umjetnost* (1979). Nakon što je izlagač podsjetio da ljepota i umjetnost ne spadaju u kanon skolastičkih tema, objasnio je motiv Vasiljeva pisanja o estetici: njegovanje posebne spoznajne teorije s pomoću koje se može pristupiti i estetičkim problemima.

Tomić je također razjasnio da je senzibilitet za lijepo Vasilj dodatno razvio pišući književne kritike u čikaškom franjevačkom tjedniku *Danica* od 1951. pa sve do 1989. Tu je polemizirao, upozorio je Tomić, s hrvatskim književnicima Miroslavom Krležom (posebno 1956) i Viktorom Vidom (posebno 1953).

U svom glavnom estetičkom djelu pošao je Vasilj od tvrdnje da se lijepo sastoji u posebnoj skladu predmeta i čovjekove moći spoznavanja. Spoznajnu ljepotu nekog predmeta izjednačio je sa spoznajom njegove stvarnosti, ali se

pritom ne radi o dvjema stvarno različitim spoznajama, nego o jednoj te istoj. Umjetnost je obratni postupak od čovjekova izvornog doživljavanja ljepote – ona ne pronalazi svoj predmet, nego ga stvara. Tomić je nadalje izlažio da je za Vasilja umjetnost skladan spoj dvaju različitih elemenata: duhovnog i sjetilnog, umjetnikova unutarnjeg svijeta i nekog izvanjskog elementa. Bez duhovnog elementa umjetnost ne bi posjedovala u sebi ljudski značaj, a bez sjetilnog elementa umjetnik ne bi bio u stanju svoje misli i osjećaje materijalizirati i učiniti ih dostupnim. Stoga se za potpun estetski doživljaj nekoga umjetničkog djela pretpostavlja da se njegova duhovna komponenta ne razdvaja od sjetilne, nego da ih se zorno spoznaje u njihovu sintetičkom spoju.

Tomić je također razjasnio kako je Vasilj promatrao odnos između moralne i estetičke ocjene umjetničkog djela. Svako je umjetničko djelo također predmet moralnog promatranja i ocjenjivanja. Moralno promatranje umjetničkog djela ne stvara njegovu estetsku vrijednost, nego je pretpostavlja. Da nešto bude estetski lijepo nije dovoljno da bude moralno, ali ako neko umjetničko djelo ne posjeduje svoju moralnu ljepotu, i njegova je estetska vrijednost manja.

Zaključujući prikaz Vasiljeve estetike Tomić je istaknuo dimenziju slobode u stvaranju i doživljavanju umjetničkoga djela. Prava se umjetnost mora preporučivati svojim ljubiteljima samo i jedino svojom unutarnjom vrijednošću, a ne nametanjem izvana. Ako je pak umjetnost slobodno stvaranje, onda slobodno treba biti i čisto promatranje umjetnosti. Zato je za Vasilja, naglasio je Tomić, umjetničko djelo predmet i slobodnog stvaranja i slobodnog proučavanja.

Od 12. do 20. stoljeća

Ovaj je Petrićev simpozij u Cresu, dvadesetdrugi s Petrićem u naslovu, obilovao različitim temama, i to u vremenskom rasponu od 12. do 20. stoljeća, tj. od Hermana Dalmatina, Danijela Istranina i Petra Bona do Ivana Mažuranića, Ante Starčevića i Kvirina Vasilja. Posebna je pažnja bila posvećena protestantskoj misli, jer je drugi put za redom organizirana ‘protestantska sesija’ s četiri izlaganja. Simpozij je imao i interdisciplinarni karakter, što je posebno vidljivo u izlaganjima koja su razmatrala odnos filozofije prema znanosti, npr. prema povijesti alkemije i astronomije, kao i odnos filozofije i teologije. Simpozij je, u skladu sa svojom dobrom tradicijom, upozorio na novosti u digitalizaciji filozofske građe, a jednom je temom zašao i u kodikologiju tj. opisivanje dosad neobrađenih filozofskih rukopisa.